

<https://doi.org/10.36719/2663-4619/110/49-56>

Tural Bədəlov

Bakı Mühəndislik Universiteti

magistrant

<https://orcid.org/0009-0006-3451-399X>

turalbadalov@yahoo.com

İnflyasiyanın ölçülməsi: Gürcüstan və Azərbaycan müqayisəsi

Xülasə

İnflyasiya iqtisadiyyatın dayanıqlılığı və cəmiyyətin rifahı üçün ən önəmli göstəricilərdən biridir. Çünki təsirini ev təsərrüfatları birbaşa olaraq öz ciblərində, özəl sektor isə istehsal və satışlarında hiss edirlər. İnflyasiya insanların həyat keyfiyyətinə, borclanma səviyyələrinə və seçici davranışlarına ciddi təsir göstərir. Bu da bir faktır ki, iqtisadi agentlər inflyasiyanın sürətlə yüksəlməsi ilə bağlı həmişə narahatlıq keçirirlər. Bu mənada inflyasiyanın düzgün ölçülməsi və müqayisəliliyi çox vacib nüansdır. Bu araşdırma Cənubi Qafqazın iki ölkəsi – Azərbaycan və Gürcüstanda inflyasiya ölçülməsi, beynəlxalq standartların tətbiqi və metodoloji fərqliliklərin təhlilinə yönəlib. İnflyasiya ölçülməsində istifadə edilən beynəlxalq standartlar, indeks və formulalar barədə məlumatları, fərqlilikləri göstərərək əhatə edir. Araşdırma nəticələri Azərbaycan və Gürcüstanda inflyasiya ölçmə mexanizmlərinin anlaşılmasına və daha səmərəli siyasətlərin formalaşmasına töhfə verə bilər.

Açar sözlər: *İQİ, inflyasiya, istehlak səbəti*

Tural Badalov

Baku Engineering University

Master student

<https://orcid.org/0009-0006-3451-399X>

turalbadalov@yahoo.com

Measurement of Inflation: Comparison of Georgia and Azerbaijan

Abstract

Inflation is one of the most critical indicators for economic sustainability and societal well-being. This is because its impact is directly felt by households in their daily expenses and by the private sector in production and sales. Inflation significantly influences people's quality of life, debt levels, and consumer behavior. It is a well-known fact that economic agents are consistently concerned about the rapid rise of inflation. In this regard, the accurate measurement and comparability of inflation are of utmost importance. This study focuses on measuring inflation in two countries of the South Caucasus — Azerbaijan and Georgia—by applying international standards and analyzing methodological differences. It provides insights into the international standards, indices, and formulas used for inflation measurement, while highlighting key differences between the two countries. The findings of this research can enhance the understanding of inflation measurement mechanisms in Azerbaijan and Georgia and support the development of more effective economic policies.

Keywords: *coicop, ecoicop, hicp*

Giriş

İnflyasiya dünya iqtisadiyyatının ən aktual problemlərindən biri olaraq həm makroiqtisadi sabitliyə, həm də insanların gündəlik həyatına birbaşa təsir göstərir. Xüsusilə Cənubi Qafqaz kimi özünəməxsus iqtisadi dinamikaya malik regionlarda inflyasiyanın düzgün ölçülməsi və təhlili böyük əhəmiyyət kəsb edir.

“İnflyasiya qanunvericilik olmadan tətbiq edilən bir vergidir” – M. Fridmanın bu fikri inflyasiyanın insanların gündəlik həyatına necə səssiz, lakin ciddi təsir göstərdiyini aydın şəkildə ifadə edir.

Tədqiqat

Standartlar

Son illərdə inflyasiyanın sürətlə artması insanların alıcılıq qabiliyyətinə, istehsal xərclərinə və ümumilikdə həyat keyfiyyətinə mənfi təsir göstərir. Bu baxımdan inflyasiyanın dəqiq ölçülməsi və ölkələr arasında müqayisəsi iqtisadi siyasətlərin düzgün formalaşdırılması üçün vacibdir. Bu sahədə beynəlxalq standart kimi Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT) tərəfindən hazırlanmış COICOP (Classification of Individual Consumption by Purpose – şəxsi istehlakın təyinatına görə təsnifat) istifadə edilir (BMT, BVF, BƏT, Avrostat, İƏİT və Dünya Bankı tərəfindən qəbul edilmiş “İstehlak Qiymətləri İndeksində dair Təlimat: Nəzəriyyə və Təcrübə” metodoloji vəsait, 2004).

COICOP – BMT-nin Statistika Bölməsi tərəfindən nəşr olunan istinad təsnifatıdır. Hər hansı bir xüsusi regionla məhdudlaşmayaraq bütün dünyada istifadə olunur. Bu təsnifat sistemi fərdi istehlak xərclərinə dair statistik məlumatların əldə edilməsinə və təhlilinə imkan yaradır. Lakin Avropa İttifaqı (Aİ) spesifik iqtisadi və sosial xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq COICOP-un əsasında ECOICOP (European Classification of Individual Consumption by Purpose – şəxsi istehlakın təyinatına görə Avropa təsnifatı) adlı öz təsnifat sistemini formalaşdırmışdır.

ECOICOP – Aİ-yə üzv ölkələrdə istehlak modellərinin və iqtisadi mühitin xüsusiyyətlərini əks etdirmək üçün əlavə alt-kateqoriyalar və müxtəlif qruplaşdırmaları ehtiva edir. Nəticədə ECOICOP-un tətbiqi Aİ ölkələri arasında statistik məlumatların dəqiqliyini, uyğunluğunu və müqayisəliliyini əhəmiyyətli dərəcədə artırır.

Buna görə də COICOP və ECOICOP-un fərqlərinin və oxşarlıqlarının təhlili inflyasiya ölçmə metodologiyasının anlaşılıqlığı və tətbiqi baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir BMT, BVF, BƏT, Avrostat, İƏİT və Dünya Bankı tərəfindən qəbul edilmiş “İstehlak Qiymətləri İndeksində dair Təlimat: Nəzəriyyə və Təcrübə” metodoloji vəsait, 2020).

Daha geniş kontekstdə COICOP və ECOICOP fərqi aşağıdakılardır:

1. Regional xüsusiyyətlər

COICOP: Beynəlxalq səviyyədə istifadə olunan qlobal standartdır. Hər hansı bir bölgə və ya regionla məhdudlaşmır. O, geniş iqtisadi və maliyyə statistikasını üçün universal tətbiq edilir.

ECOICOP: Aİ-yə üzv dövlətlər üçün xüsusi olaraq hazırlanıb və COICOP-un yetərli olmadığı hallarda Avropaya məxsus mal və xidmətləri əhatə edir. Bu təsnifat, Avropa bazarlarının unikal xüsusiyyətlərini və istehlakçı davranışlarını daha dəqiq əks etdirir.

2. Təfərrüat və xüsusiyyətləri

COICOP: Fərdi istehlak xərclərinin qlobal təsnifatı üçün geniş çərçivə təqdim edir. O, müxtəlif ölkələrin iqtisadi xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq fərqli təfərrüat səviyyələrində tətbiq edilə bilər (Avropa İttifaqı, İstehlak Qiymətlərinin Uyğunlaşdırılmış İndeksində (HICP) dair metodoloji vəsait, 2018).

ECOICOP: Avropadakı daha vahid bazar strukturlarını nəzərə alaraq əlavə alt-kateqoriyalar və spesifik qruplaşdırmalar təqdim edir. Bu, Aİ daxilində istehlak nümunələrinə uyğunlaşdırılmışdır.

3. Məlumatların uyğunlaşdırılması

COICOP: Universal standart olsa da, regional və ölkə spesifik xüsusiyyətləri nəzərə almır.

ECOICOP: Aİ ölkələri arasında məlumatların uyğunlaşdırılmasını təmin edir. Bu vahid yanaşma, Aİ daxilində istehlak xərclərinin dəqiq toplanması, müqayisəli təhlili və vahid iqtisadi statistikanın hazırlanması üçün vacibdir. Nəticədə, pul siyasəti və sosial proqramların formalaşdırılmasında kritik rol oynayır.

4. Tənzimləyici dəstək

COICOP: BMT tərəfindən dəstəklənir və statistik təsnifatda standart təcrübə üçün qlobal tövsiyə kimi xidmət edir. Heç bir regional məcburiyyət qoymur.

ECOICOP: Aİ kontekstində daha tənzimləyici rol oynayır. Aİ üzv dövlətləri müəyyən statistik hesabat növlərində ardıcılığını qorumaq üçün bu təsnifat sistemindən istifadə etməlidirlər (Gürcüstan Milli Statistika İdarəsi İQİ-nin hesablanması dair metodoloji vəsait, 2021).

5. Yeniləmələr və düzəlişlər

COICOP: Yeniləmələr və düzəlişlər qlobal səviyyədə tətbiq edilir. Bu dəyişikliklər beynəlxalq müqayisəlilik ehtiyacına və qlobal tendensiyalara uyğun aparılır.

ECOICOP: Avropaya xas bazar dinamikasını, istehlak nümunələrindəki dəyişiklikləri və ya yeni mal və xidmətlərin daxil edilməsini daha sürətlə əks etdirə bilər. Bu çevik yanaşma iqtisadi məlumatların dəqiqliyini və aktuallığını qorumağa kömək edir.

6. Avropa statistika sistemləri ilə integrasiya

ECOICOP Aİ daxilində tətbiq edilən digər statistik metodologiya və təsnifat sistemləri ilə mükəmməl şəkildə integrasiya olunur. Bu integrasiya (Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi: İQİ-nin hesablanması dair metodoloji vəsait, 2018):

- İstehlak məlumatlarını gəlir, istehsal və məşğulluq kimi digər iqtisadi statistika ilə uyğunlaşdırır;

- Hərtərəfli iqtisadi təhlil və Aİ səviyyəsində integrasiya olunmuş siyasətlərin formalaşdırılması üçün əsas təmin edir.

7. Siyasi və iqtisadi təhlildə istifadə / tənzimləmə

COICOP: Qlobal iqtisadi təhlilə təsir etsə də, onun siyasətə təsiri yerli qəbul və tətbiq əsasında bir ölkədən digərinə əhəmiyyətli dərəcədə dəyişə bilər.

ECOICOP: Aİ daxilində iqtisadi və tənzimləyici siyasətlərə birbaşa təsir edir. Bu təsnifat:

- İqtisadi standartlara nəzarət edir,
- Vahid bazarın təsirini qiymətləndirir,
- Üzv dövlətlərin iqtisadi sağlamlığını ölçür,
- İstehlakçıların müdafiəsi üçün standartların formalaşdırılmasına kömək edir.

İndeksler

COICOP standartında əsas göstərici kimi İstehlak Qiymətləri İndeksindən (İQİ) istifadə edilir. İQİ qiymətlərin zamanla dəyişməsinə ölçərək ev təsərrüfatlarının xərclərinə təsir edən inflyasiya səviyyəsini qiymətləndirir. ECOICOP standartına uyğun olaraq Aİ daxilində xüsusi olaraq Uyğunlaşdırılmış İstehlak Qiymətləri İndeksi (HICP – Harmonised Index of Consumer Prices) hazırlanmışdır (Eurostat, 2020).

HICP Avropa ölkələri arasında qiymət dəyişikliyinə ölçmək və müqayisə etmək üçün nəzərdə tutulub. İQİ və HICP hər ikisi qiymət dəyişiminin göstəriciləridir, lakin onlar bir qədər fərqli məqsədlərə xidmət edir və fərqli metodologiyalardan istifadə edirlər. HICP-nin ənənəvi milli İQİ-lərdən əsas üstünlüyü onun uyğunlaşdırılması və ev təsərrüfatlarının xərclərini geniş əhatə etməsidir. Daha geniş kontekstdə HICP-nin İQİ-dən üstünlükləri aşağıdakılardır:

1. Ölkələr üzrə standartlaşdırma: HICP-nin əsas üstünlüyü ondan ibarətdir ki, o, bütün Aİ üzv dövlətlərində istifadə edilən vahid metodologiyayı təmin edir. Bu standartlaşdırma Aİ ölkələri arasında inflyasiya dərəcələrinin müqayisə olunmasını asanlaşdırır. Bu, xüsusən Avropa Mərkəzi Bankının (ECB) pul siyasəti qərarları üçün vacibdir. Milli İQİ-lər ölkələr arasında metodologiya fərqlilikləri səbəbindən müqayisə aparmaqda çətinliklər yaradır, ancaq HICP vahid yanaşma ilə bu problemi aradan qaldırır (Kling, 2015, pp. 45-60).

2. Sahibləri tərəfindən istifadə edilən daşınmaz əmlak xərclərinin istisna edilməsi: Bir çox milli İQİ-lər daşınmaz əmlak xərclərini hesablamaqla ölkə daxilində yaşayanların həyat xərclərini ölçür. HICP, sahib tərəfindən istifadə edilən mənzillə bağlı xərcləri nəzərə almır. Bu, ilk baxışdan məhdudiyyət kimi görünə bilər, amma HICP-nin ölkələr üzrə ardıcılığı təmin etmək baxımından mühüm üstünlükdür.

3. Bütün ev təsərrüfatı xərclərinin əhatə dairəsi: HICP ev təsərrüfatlarının istehlak məqsədləri ilə bağlı bütün pul əməliyyatlarını özündə birləşdirir, buna görə də daha geniş və dolğun bir inflyasiya mənzərəsi təqdim edir. Milli İQİ-lər tez-tez yalnız rezidentlərin xərclərinə fokuslanır, amma HICP qeyri-rezidentlərin xərclərini də əhatə edərək iqtisadi ərazi daxilində daha geniş bir baxış təmin edir.

Beynəlxalq standartlara uyğunluq: HICP beynəlxalq statistik təsnifatlara və standartlara əsaslanır. Bu, onun həm Aİ daxilində, həm də qlobal səviyyədə uyğunluğunu təmin edir. Beynəl-

xalq təşkilatlar və investorlar HICP vasitəsilə Aİ və digər dünya iqtisadiyyatları arasında inflyasiya nisbətlerini müqayisə edə bilərlər (Mikayilov, 2020, pp. 85-94).

Müntəzəm baxış və təkmilləşdirmə: HICP metodologiyası statik deyil və davamlı olaraq nəzərdən keçirilir və təkmilləşdirilir. Avropa Komissiyası və xüsusən Eurostat milli statistika institutları ilə birgə çalışaraq HICP-ni dəqiqləşdirir və onun müvafiq qalmasını təmin edir. Bu proses milli İQİ-lərdə bəzi ölkələrdə o qədər də ardıcıl tətbiq edilmir, bu da HICP-nin üstünlüklərindən biridir.

Formulalar:

İQİ və HICP kontekstində ən çox istifadə edilən formulalar bunlardır:

- **Laspeyres Qiymət İndeksi:** Bu indeks ən çox istifadə edilən və praktiki olaraq sadə olan bir metodologiyadır. Lakin bu indeks istehlak modellərindəki dəyişiklikləri nəzərə almır, yəni zamanla istehlakçının xərclərini dəyişdirən yeni məhsulların və ya xidmətlərin əlavə edilməsi gözərdi edilir. Bu metod əvvəlki dövrün qiymətləri əsasında cari qiymətləri müqayisə edir və buna görə də daha əvvəlki dövrlərin istehlak modelinə bağlıdır (Nordhaus, 2005).

- **Jevons İndeksi (həndəsi orta):** Əhəmiyyətli qiymət volatilliyi və ya müvəqqəti qiymət endirimləri olduqda daha çox istifadə olunur, xüsusilə əvəzetmə elastikliyi yüksək olan məhsullar üçün. Bu indeks, əmtəələrin keyfiyyətindəki fərqləri də nəzərə alır və istehlakçıların qiymət dəyişikliklərinə uyğun olaraq məhsulları əvəz edəcəyini nəzərdə tutur. Lakin, bu fərziyyə həmişə doğru olmaya bilər, çünki bəzi istehlakçılar keyfiyyət fərqlərini nəzərə alaraq əvəz etməyə yanaşmaya bilirlər.

- **Dutot İndeksi:** Bu indeks xüsusilə malların miqdarı sabit olduqda və ya qiymətlər inzibati qaydalarla müəyyən edildikdə (tənzimlənən qiymətlər) faydalıdır. Bu indeks məhsullar arasında əvəzlənmənin sıfır elastikliyi nəzərdə tutur, yəni istehlakçıların qiymət dəyişikliklərinə reaksiya verməyəcəyini qəbul edir. Bu səbəbdən Dutot indeksi sadədir və keyfiyyət dəyişikliyi olmayan əşyalar üçün ən uyğundur. Bu metod daha çox tənzimlənən bazarlarda, məsələn, dövlət tərəfindən qiymətləri müəyyən edilən məhsullarda tətbiq edilir (OECD, 2019).

Gürcüstan və Azərbaycanın İQİ hesablanması başlıca fərqləri:

1. Metodologiyanın əsaslandığı beynəlxalq standartlar, metodoloji materiallar və milli normativ-hüquqi sənədlər

Ölkələrin statistika qurumları İQİ hesablanarkən əsaslandığı beynəlxalq standartı, metodoloji materialları və milli normativ-hüquqi sənədləri publik olaraq açıqlayırlar, hər iki ölkənin aidiyyəti qurumunun elektron portalında (saytında) bu barədə məlumatlara rast gəlinir:

Azərbaycan	Gürcüstan
2004-cü ildə BMT, BVF, BƏT, Avrostat, İƏİT və Dünya Bankı tərəfindən qəbul edilmiş “İstehlak Qiymətləri İndeksində dair Təlimat: Nəzəriyyə və Təcrübə” metodoloji vəsait	2020-ci ildə BMT, BVF, BƏT, Avrostat, İƏİT və Dünya Bankı tərəfindən qəbul edilmiş “İstehlak Qiymətləri İndeksində dair Təlimat: Nəzəriyyə və Təcrübə” metodoloji vəsait

Hər iki ölkə eyni metodoloji vəsaitdən istifadə etsə də, Gürcüstan 2022-ci ilin sentyabrından etibarən həmin vəsaitin sonuncu - yenilənmiş nəşrinə istinad edərək məlumatları açıqlayır. Belə ki, bu (2020) yenilənmiş material 2004-cü il təlimatının tətbiqi və faydalılığı ilə bağlı əldə edilmiş təcrübələri nəzərə alır; son onillikdə metod və təcrübələrdə, eləcə də nəzəriyyə və tədqiqatlarda inkişafı özündə birləşdirir; 2004-cü ildən bəri baş verənləri əks etdirmək üçün data mənbələri, məlumatların toplanması üsulları və əlaqəli hesablama üsulları haqqında materialı yeniləyir; istehlakçı ehtiyaclarında son inkişafı əks etdirir və İQİ konsepsiyalarını 2008-ci il MHS ilə uyğunlaşdırır (Paltseva, 2017).

2. İstehlak səbətinin formaləşdirilməsi əsası

Burada Azərbaycan və Gürcüstanın eyni beynəlxalq standartdan – “COICOP”-dan istifadə etdiyini, başlıca fərqin Gürcüstanın əlavə olaraq son dövrlər ECOICOP-a əsaslandığını qeyd etmək gərəkdir.

Azərbaycan	Gürcüstan
“Ev təsərrüfatlarında şəxsi istehlak məqsədləri üçün istifadə edilən mal, məhsul və xidmətlərin təsnifatı”nın (COICOP) milli analoqu	COICOP və həmçinin Aİ-də inflyasiyanın təqibi üçün istifadə olunan inflyasiya ölçülməsi metodologiyası - ECOICOP

Qeyd: Azərbaycanda inflyasiyanın ölçülməsinə dair Dövlət Statistika Komitəsinin (DSK) hazırladığı publik metodoloji əsaslar bunlardır:

- İQİ-nin hesablanmasına dair metodoloji vəsait;
- İstehlak qiymətləri indeksinin mövsümi təshih;
- İstehlak qiymətlərinin bazis indeksinin (baza inflyasiyasının) hesablanması üzrə metodoloji tövsiyələr;
- Beynəlxalq müqayisələrin aparılması üçün təmsilçi-istehlak mallarının müşahidəsi və orta illik qiymətlərin hesablanmasına dair qaydalar.

3. Əsas anlayışlar

Yuxarıda da qeyd edildiyim həm Azərbaycan, həm də Gürcüstan COICOP-dan istifadə edir, dolayısı hər ikisi İQİ-ni hesablayır və yayımlayır, lakin İQİ-nin tərifində fərqliliklər də mövcuddur (Statistics Canada, 2018).

Azərbaycan	Gürcüstan
İQİ - əhali tərəfindən istehlak edilən məhsul və xidmətlərin qiymətlərinin zamana görə dəyişməsinə xarakterizə edən göstəricidir;	İQİ - rezidentlərin ölkə həddlərinin daxilində və xaricində şəxsi istehlak üçün aldıkları mal və xidmətlərə çəkilən xərclərdəki dəyişiklikləri əks etdirir.

Qeyd: Gürcüstan Statistika qurumu həm İQİ, həm də HICP hesablayır və yayımlayır. Gürcüstan HICP-nin tərifini bu cür vermişdir: HICP-nin əhatə dairəsinə yalnız **ölkənin iqtisadi ərazisində rezidentlər və qeyri-rezidentlər** tərəfindən şəxsi istehlak üçün alınan mal və xidmətlər üzrə xərclər daxildir.

4. Əhəlinin son istehlak xərclərinin strukturu: Məlumatların yığılması

Azərbaycan	Gürcüstan
Çəki qismində əhəlinin son istehlak xərcləri haqqında məlumatlar çıxış edir və bu məlumatlar ev təsərrüfatları büdcələrinin tədqiqatından əldə olunur.	MHS , ev təsərrüfatlarının büdcə sorğusu, bazar araşdırmaları, pərakəndə ticarət şəbəkəsi

Qeyd: ECOICOP-un bütün səviyyələrində HICP çəkirlərinin hər il yenilənməsini tələb edir. Çəki üçün Milli hesabların ən son mövcud məlumatlardan istifadə edilir. Əgər MHS-də təfərrüatlı xərclər mövcud deyilsə, o zaman digər mənbələrdən (adətən ev təsərrüfatlarının büdcəsi sorğusu) istifadə olunur. Azərbaycanda səbət üzrə çəkirlərin müəyyən edilməsi üçün tək bir mənbənin – ev təsərrüfatlarının büdcə sorğusunun nəticələrindən istifadə edilir.

5. Müşahidənin coğrafi həddlərinin müəyyən edilməsi

Azərbaycan	Gürcüstan
Ərazilər üzrə qiymətlərin qeydiyyatının aparıldığı ərazi və ticarət məntəqələrinin adları qapalı məlumatdır və publik açıqlanmır;	6 şəhər - Tbilisi, Kutaisi, Batumi, Qori, Telavi və Zuqdid

Qeyd: Şəhərlər həmin region əhalisinin xərclərinin ölkə üzrə ümumi pul xərclərindəki payına və şəhərin ölçüsünə əsasən seçilir.

6. Məhsul və xidmətlərin qiymətlərinin qeydiyyatı: Keyfiyyət

Azərbaycan	Gürcüstan
Müşahidəsi aparılan məhsulların (xidmətlərin) qiymətlərinə keyfiyyət dəyişiklikləri səbəbindən baş vermiş qiymət artımı və ya azalmalarının təsir etməməsi üçün qiymət qeydiyyatı zamanı belə məhsullar (xidmətlər) nəzərə alınmır.	Bir əmtəə olmadıqda və əvəzedici əmtəə köhnədən keyfiyyətə və ya kəmiyyətə fərqləndikdə, qiymətləri müqayisə etmək üçün keyfiyyətə uyğunlaşdırma metodundan istifadə edilir

Qeyd: Gürcüstan nümunəsində “keyfiyyət uyğunlaşdırma metodundan istifadə edir” dedikdə Jevons indeks nəzərdə tutulur. Bu indeks malların və xidmətlərin keyfiyyətindəki dəyişiklikləri (məsələn, texnoloji təkmilləşdirmələr) və ya yeni məhsulların hesablanmasına ehtiyac olduqda tətbiq edilir.

7. Məhsul və xidmətlərin qiymətlərinin qeydiyyatı: Tarix

Azərbaycan	Gürcüstan
Ərzaq məhsulları üzrə ayda üç dəfə (on gün intervalı ilə), qeyri-ərzaq məhsulları və əhaliyə göstərilən ödənişli xidmətlər üzrə isə aylıq intervalla üçüncü ongünlükdə qiymət qeydiyyatçıları tərəfindən aparılır.	İstehlak qiymətlərini hər ayın 10-dan 20-dək eyni tarixlərdə uçota alınır. Qiymətlər hər ayın eyni tarixi əvəzinə, həftənin eyni günündə qeyd alınır. (Səbəb olaraq misal üçün işlənmiş avtomobil bazarı həftə sonları (şənbə və bazar günləri) intensiv işləyir)

8. Məhsul və xidmətlərin qiymətlərinin qeydiyyatı

Azərbaycan	Gürcüstan
Məlumatlar real vaxt rejimində planşet tipli kompüterlər vasitəsilə DSK-nın elektron məlumat bazasına birbaşa daxil edilir.	1. Satış məntəqələrinə şəxsən gedərək əvvəlcədən müəyyən edilmiş mal və ya xidmətlərin qiymətlərini qeyd edilir;
	2. İnternet saytıdan istifadə edərək əvvəlcədən müəyyən edilmiş mal və ya xidmətlərin qiymətlərini qeyd edir;
	3. Telefon zəngi vasitəsi ilə qiymətlər qeyd edilir.

Daha detallı olaraq qeyd etsək, Gürcüstanda, ümumiyyətlə, qiymətlərin qeydiyyatı ənənəvi (yerli və mərkəzi) və yeni (web scraping və scanner data) metod vasitəsi ilə aparılır:

Mərkəzləşdirilmiş metod pərakəndə satış məntəqələrinin baş ofisindən əldə edilə bilən mərkəzləşdirilmiş qiymətlər əsasında aparılır. Misal telefon operatorunun internet tarifi mərkəzdən təyin olunur və bütün ölkə üçün eynidir.

Web scraping - ticarət / xidmət obyektlərinin veb saytlarından məlumatların avtomatlaşdırılmış şəkildə yüklənməsi. Ticarət/xidmət obyektlərinin internet saytlarından qısa müddət ərzində böyük həcmdə müfəssəl məlumatların endirilməsinə imkan verən nisbətən yeni məlumat toplama üsuludur.

Scanner data – Hər hansısa böyük bir datadan qiymətlərlə bağlı hissənin kəsilib alınmasıdır.

9. Xüsusi çəki strukturunun formalaşdırılması

Azərbaycan	Gürcüstan
Bu istehlak xərclərinin strukturu istehlak qiymətlərinin bazis indeksinin hesablanması zamanı istifadə olunan əmtəə və xidmətlər dəsti nəzərə alınmaqla əvvəlki il üzrə götürülür.	t dövrü üçün çəkilər t-2 dövrünün məlumatlarına əsasən hesablanır. Məsələn, 2012-ci il üçün çəki istinad dövrü 2010-cu ildir. İstehlak səbətinə təmsil olunan mal və xidmətlərin siyahısı da çəkilər yenilənərkən dəyişə bilər. Çünki xərclər haqqında məlumat nisbətən gec əldə edilir

10. Əhatə dairəsi və çəkiddə fərqlər

Həm HICP, həm də İQİ Laspeyres düsturunun variasiyalarından istifadə edir. Formulada oxşarlıq olsada, daxil edilmiş mal və xidmətlərin əhatə dairəsi və ümumi hesablamada onların müvafiq çəkiləri HICP və milli İQİ arasında əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənə bilər. Bu fərq hesablamaların xüsusiyyətlərini əhəmiyyətli dərəcədə dəyişə bilər:

HICP müəyyən xərcləri, məsələn, **sahibinin yaşadığı mənzil xərclərini (owner-occupied housing - OOH)** istisna edir, bəzi milli İQİ-lərə isə bu xərclər daxildir. “HICP”-ə ev təsərrüfatlarının istehlak məqsədləri üçün həyata keçirdikləri bütün pul əməliyyatları daxildir (Statistical Office of the European Union, 2019).

Əsas nəticələr

Azərbaycanda inflyasiya ölçülərkən İQİ-dən, Gürcüstanda isə həm İQİ, həm də HICP-dən istifadə edilir. HICP hesablanması Aİ tərəfindən hazırlanmış metodoloji göstərişlərə və qanunvericiliyə əsaslanır ki, onlara ciddi riayət edilməsi bu göstəricini istifadə edən bütün ölkələr üçün məcburidir.

HICP İQİ-dən əsasən istehlak səbətinin çəkiləri və istifadə olunan təsnifat baxımından bir neçə metodoloji xüsusiyyətləri ilə fərqlənir. HICP-nin İQİ-dən əsas fərqi, istehlak səbətinin çəkiləri və təsnifatını hesablamaq üçün həm rezidentlər, həm də qeyri-rezidentlər tərəfindən ölkə daxilində çəkilən xərcləri nəzərə almasıdır. İQİ-də isə yalnız rezidentlərin xərcləri nəzərə alınır. Bununla belə qeyd etmək lazımdır ki, istehlak səbətinin tərkibi və istifadə olunan mikroməlumatlar hər iki indeks üçün eynidir. Hansı formulanın "daha yaxşı" olduğu indeksin istifadə olunduğu kontekstdən asılıdır. Müxtəlif ölkələr və dövrlər üzrə geniş, ardıcıl inflyasiya ölçüləri üçün çox vaxt Laspeyres indeksinə üstünlük verilir. Çünki bu əsasən sabit baza dövrünə nisbətə qiymətləri qiymətləndirir və məhsulların nisbi qiymətlərinə əsaslanır. Bununla yanaşı, Laspeyres indeksi mal və xidmətlərin keyfiyyətində və ya tərkibindəki dəyişiklikləri nəzərə almır ki, bu da inflyasiyanın dəqiq ölçülməsini çətinləşdirə bilər. Jevons indeksi (həndəsi orta) xüsusilə əvəzlənməsi asan olan məhsulların qiymət volatilliyini idarə etməyə imkan verir və qiymət dəyişikliyi əvəz etməyə çalışan istehlakçı davranışını əks etdirir.

Gürcüstan

Gürcüstan 2017-ci ilin yanvarında HICP metodologiyasının istifadəsinə dair qərar qəbul edib və 2022-ci ildən tətbiq edilir. Bu, Aİ ilə Assosiasiya Sazişindən dolayı Gürcüstanın statistik metodologiyalarını Avropa standartlarına uyğunlaşdırmaq üçün edilib. Vahid, uyğunlaşdırılmış metodologiyaya əsaslanır. Beləliklə, bu göstəricinin Gürcüstan Statistika qurumu həm İQİ, həm də HICP hesablayır və yayımlayır. “HICP”i İQİ-ni əvəz etməyib.

Azərbaycan

Azərbaycanda İQİ-nin hesablanmasında Laspeyres düsturunun istifadəsi, inflyasiyanın ölçülməsini sadə və asan edir. Lakin bu, malların keyfiyyətindəki dəyişiklikləri nəzərə almadığı üçün inflyasiyanın dəqiq hesablanmasında çətinliklər yarada bilər.

Nəticə

Gürcüstanda HICP-nin tətbiqi Aİ standartlarına yaxınlaşmanı təmin edir və beynəlxalq müqayisəni asanlaşdırır, Azərbaycanda isə İQİ ilə inflyasiya ölçülür və bu daha sadə bir yanaşma olsa da, bəzi çatışmazlıqları vardır. HICP-nin istifadəsi keyfiyyət və kəmiyyət dəyişikliklərini nəzərə alaraq inflyasiyanın daha dəqiq ölçülməsini təmin edir.

Ədəbiyyat

1. Avropa İttifaqı, İstehlak Qiymətlərinin Uyğunlaşdırılmış İndeksində (HICP) dair metodoloji vəsait. (2018).
2. Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi: İQİ-nin hesablanmasına dair metodoloji vəsait. (2018).
3. BMT, BVF, BƏT, Avrostat, İƏİT və Dünya Bankı tərəfindən qəbul edilmiş “İstehlak Qiymətləri İndeksində dair Təlimat: Nəzəriyyə və Təcrübə” metodoloji vəsait. (2004).
4. BMT, BVF, BƏT, Avrostat, İƏİT və Dünya Bankı tərəfindən qəbul edilmiş “İstehlak Qiymətləri İndeksində dair Təlimat: Nəzəriyyə və Təcrübə” metodoloji vəsait. (2020).
5. Gürcüstan Milli Statistika İdarəsi İQİ-nin hesablanmasına dair metodoloji vəsait. (2021).
6. Mikayilov, F. (2020). İnflyasiyanın ölçülməsi: Azərbaycan və Gürcüstanın müqayisəsi. Azərbaycan İqtisadiyyatı Jurnalı, 12(3), 85-94.
7. Eurostat. (2020). Harmonised Index of Consumer Prices (HICP) methodology. European Commission. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/hicp/methodology>
8. Kling, L. (2015). Understanding COICOP and its usage in global inflation measurements. Journal of Economic Classification, 23(1), 45-60.
9. Nordhaus, W. D. (2005). The Economics of Price Indexes. Journal of Economic Perspectives, 19(4), 65-84.
10. OECD. (2019). COICOP: A global standard for measuring consumption and inflation. OECD Publishing.
11. Paltseva, E. (2017). Measuring Inflation in the EU: The Role of HICP in Economic Policy. European Economic Review, 25(2), 150-168.
12. Statistics Canada. (2018). COICOP and ECOICOP: Their role in national and international consumption classification. Statistics Canada.
13. Statistical Office of the European Union. (2019). COICOP: Methodology and Applications. Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-manuals-and-guidelines/-/KS-GQ-19-004>

Daxil oldu: 24.10.2024

Baxışa göndərildi: 08.11.2024

Təsdiq edildi: 23.12.2024

Çap olundu: 22.01.2025